

Müasir dövr miqrasiya proseslərinin pərdəarxası

Newtimes.az portalı Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin Katibliyinin rəisi, iqtisadiyyat üzrə fəlsəfə doktoru Ərəstü Həbibbəylinin "Müasir dövr miqrasiya proseslərinin pərdəarxası" adlı məqaləsini yayıb. Məqalə bu yaxınlarda çapdan çıxmış "Qlobal miqrasiya böhranı: Beynəlxalq münasibətlər və Qərb siyasəti yeni tarixi dönüş ərəfəsində" kitabından bəhs edir. AZƏRTAC məqaləni təqdim edir. Qloballaşma dövrü və üçüncü minillik bəşər cəmiyyəti qarşısında yeni çağırışlar, dilemmalar ortaya çıxardı. Heç şübhəsiz ki, günümüzdə ən çox rast gəlinən, eşitdiyimiz ifadə "böhran" sözüdür. Dünya maliyyə böhranı, iqtisadi böhran, beynəlxalq hüququn qarşılaşdığı ədalət böhranı, hətta mənəvi dəyərlərin aşınması böhranı və sonsuz sayda digər məsələlərlə bağlı cəmiyyətin qarşılaşdığı istənilən aktual problemi böhran olaraq qəbul etmək olar. Sual oluna bilər ki, cəmi 20-25 əvvəl qeyd olunan məsələlərə problem kimi yanaşırdılarsa hazırda niyə məhz böhran adlandırılır? Suala birmənalı cavab vermək çətin olsa da, fikrimizcə, hadisələr o qədər dərininə inkişaf edib ki, cəmiyyət artıq ciddi bir seçim qarşısında qalıb: "tamam, yoxsa davam".

Bu mənada "böhran" sözünün Çin dilində mənası günümüzün reallığını əks etdirir. "Böhran" sözü Çin dilində iki heroqlifdən ibarətdir: biri "təhlükə", digəri isə "əlverişli imkan" deməkdir. Birinci hal baş verən böhrandan sonra hər hansı bir tarixi, siyasi, iqtisadi prosesin tamamilə süquta uğramaq təhlükəsi ilə qarşılaşdığı vəziyyəti əks etdirir. İkinci halda isə böhrandan sonra həyat dövrünün növbəti mərhələsi olaraq yeni inkişaf prosesi üçün əlverişli imkan yaranır. Bu mənada simvolik olsa da hazırda "tamam, yoxsa davam" bu iki heroqlifin simmetriyasına bənzəyir.

Üçüncü minilliyin gündəmini zəbt edən ən aktual məsələlərdən biri də miqrasiya böhranıdır. Hazırda müxtəlif ölkələrdə bu problemə dair çoxlu tədqiqatlar aparılır, elmi əsərlər ortaya qoyulur. Qeyd edilməlidir ki, ciddi elmi dairələrdə belə fərqli yanaşmaların şahidi oluruq. Miqrasiya böhranının yaranma səbəbləri, miqrantların axın etdiyi ölkə və regionlar, gəldikləri ölkələrdə davranış normaları və qarşılaşdıqları reaksiya, dini-irqi motivlər və bir sıra digər amillərə görə yanaşmalar da fərqlənir. Bu baxımdan sadə oxucunun böhranın həqiqi səbəbləri və cəmiyyəti hara apara biləcəyi ilə bağlı elmi yanaşmaların əks olunduğu əsərlərə ehtiyacı vardır.

Fikrimizcə, bu yaxınlarda işıq üzü görün "Qlobal miqrasiya böhranı: beynəlxalq münasibətlər və Qərb siyasəti yeni tarixi dönüş ərəfəsində" kitabı geniş oxucu auditoriyasına kitab etməklə yanaşı, bu sahədə ekspertlər arasında, eləcə də elmi dairələrdə maraqla qarşılanacaqdır. Azərbaycan Respublikasının Baş naziri Novruz Məmmədovun ideya müəllifi və baş redaktoru olduğu bu yeni tədqiqat müasir dövr miqrasiya proseslərinin həqiqi səbəbləri, bəşər cəmiyyəti qarşısında yaratdığı çağırışların dünyanın gələcəyinə təsiri, sivilizasiyaların dialoqu, yaxud toqquşması kimi dilemmalara işıq salır.

Bu bir reallıqdır ki, bütün tarixi dövrlərdə miqrasiya prosesləri cəmiyyətin qarşısında bir çağırış olmuşdur, lakin bugünkü kimi böyük təzadlar heç vaxt yaranmamışdır. Müasir dövr miqrasiya prosesləri bir sıra seçiyəvi xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. İlk növbədə, qeyd etməliyə ki, hazırda planetimizin demək olar ki, hər bir yerində miqrasiya axınları baş versə də, miqrasiya böhranı adlandırılan proses daha çox "Qoca qitə"yə yönəlmiş köçlə əlaqələndirilir. Bu isə Avropa-yə yönələn miqrantların mənəvi dəyərlərdən tutmuş məşğulluğa qədər böyük təsir area-

Kitabda miqrant axınlarının həqiqi səbəblərini anlamaq üçün bir sıra faktlar ortaya qoyulur, paralellər aparılır. Müəlliflərin diqqətini cəlb edən əsas məqamlardan biri hazırda miqrant və qaçqın vəziyyətinə düşmüş insanların ilkin olaraq yaşadıkları ölkələrin əksəriyyətinin əvvəllər Qərb dövlətlərinin müstəmləkəsi olmalarıdır. Miqrasiya prosesini müstəmləkəçilik siyasəti çərçivəsində nəzərdən keçirərkən, miqyas və xarakter baxımından üç mərhələ fərqləndirilir. XVI əsrdən XX əsrin əvvəllərinə kimi davam edən birinci mərhələdə müstəmləkələrin təbi və insan resursları Qərb ölkələrinin bütün sahələrdə inkişafını stimullaşdıran faktor kimi xarakterizə edilir. Bu mərhələdə miqrasiya insan resurslarının qul kimi istifadəsi ilə yanaşı dominant ölkənin dilinin, mədəniyyətinin və idarəçilik sisteminin yayılması və zorla nüfuz etdirilməsinə yönəl-

Fikrimizcə, məhz bu yanaşma indi miqrasiya böhranı adlandırdığımız burulğanın yaranmasına səbəb oldu. Fərqlilikləri nəzərə almadan universal norma yaradılması təşəbbüsü əvvəlcədən sonu olmayan dəhlizə oxşayır. Buna görə də Avropada antimiqrant əhval-ruhiyyəsinin yüksəlməsinə, sağçı siyasi qüvvələrin populyarlaşmasına və son nəticədə cəmiyyətin "doğma və özge", "yerli və gəlmə"lərə bölünməsinə səbəb olur. Bu isə onu göstərir ki, Qərbin bəyan etdiyi demokratik dəyərlər, insan hüquqları prinsipləri yalnız özləri üçün nəzərdə tutulub.

Müəlliflər Qərbin "soyuq müharibə"də qələbədən sonrakı dövrü müasir miqrasiya proseslərində üçüncü mərhələ və haqlı olaraq "geosiyasi miqrasiya" hesab edirlər. Bu dövrdə Qərbin dominantlığı üzərində qurulan yeni geosiyasi konfigurasiyada miqrasiya prosesləri bir tərəfdən "beyin axınının" Qərbə istiqamətlənməsinin təşviqi ilə, digər tərəfdən isə hegemon dövlətlərin hərbi müdaxiləsindən sonra öz evlərindən didərgin düşməyə məcbur olmuş insanların "arzu edilməyən miqrantlara" çevrilməsi, dözümsüzlüyün artması, xüsusilə də islamofobiya meyillərinin kəskinləşməsi ilə xarakterizə olunur. Bütün bunlar cəmiyyətdə fərqli qütblərin yaranmasına, ziddiyyət və təzadların kəskinləşməsinə gətirib çıxarır. Beləliklə, göstərilən tarixi dövr ərzində miqrasiya hər zaman Qərb dövlətləri tərəfindən idarə olunan proses olmuşdur. Amma görünən odur ki, yeni minillikdə miqrasiya proseslərini Qərb öz maraqlarına uyğun tam idarə edə bilmir. Hətta son illərin ən məşhur taktikası "idarəolunan kaos" da bu proseslərdə özünü doğrultmur. Ola bilsin ki, bu mənada proseslərin idarə olunmadan çıxmasını Qərbin maraqlarına uyğun miqrasiya böhranı adlandırlar.

Hazırkı miqrasiya prosesləri dinlərarası ziddiyyətlərlə müşayiət olunur. Tarixdə ilk dəfə olaraq Avropa "müsləman olmaq təhlükəsi" ilə üz-üzədir. Avropa Qərb sivilizasiyanın nüvəsini təşkil edən xristian dəyərlərini itirmək qorxusu yaşayır. "Qoca qitə"də Qərb dəyərlərinin özünümüdafiə instinkti isə bütünlükdə bəşəriyyət üçün təhlükəli olan 2 istiqamətin genişlənməsinə şərait yaradır. Birincisi, zəif demoqrafik göstəricilər, nikah münasibətlərinin davamsızlığı, ənənəvi ailə birliyinin dağılması Qərbin dəyərlər sisteminə yeni elementlərə ortaq çıxmasına şərait yaratdı. Təəssüf ki, bu yeniliklər cinsi azlıqların cəmiyyətdə mövqelərinin möhkəmlənməsinə, ailə dəyərlərinin məhvə, virtual məkandan tiyaki asılılığı olan nəslin formalaşmasına və bütünlükdə dəyər kəsb etməyən dəyərlər simbiozunun təbliğ edilməsinə rəvac verdi. İkincisi isə, yeni miqrant axını dini dözümsüzlüyün ən pik səviyyəyə çatmasına, islamofob davranışların gündəlik həyat normasına çevrilməsinə və nəticədə bunun "domino effekti" yaradaraq müxtəlif qüvvələr tərəfindən idarə olunan dini radikal meyilli terror qruplaşmalarının yaranmasına səbəb oldu. Təsəffü deyil ki, son bir neçə onillikdə "ədalət axtarışı" anlayışı altında beyinləri yuyulan böyük bir kütlə terror qruplaşmalarına cəlb olunur. Bütün bunlar isə islamofobiya meyillərinin güclənməsinə təkan verir.

Kitabda əks olunan Azərbaycan Respublikasının Baş naziri Novruz Məmmədovun müasir dövr miqrasiya proseslərinin mərhələləri ilə bağlı təsnifatı geosiyasi yanaşmanı əks etdirir. Onun fikrincə, "Miqrasiya

İndi kəskin dəyişikliklərə səbəb olması ilə əlaqədardır. Bu mənada miqrantların Avropa yolunda əsas marşrutlarından olan Aralıq dənizinin "ölüm dənizi" adlandırılması da təsadüfi hesab edilməməlidir. Afrikanın, Yaxın və Orta Şərqi bir çox ölkələrində məhz "böyük güclər" in siyasi müdaxilələri nəticəsində evlərini tərk etməli olan miqrantlar üçün Aralıq dənizi ölüm-qalım uğrunda mübarizə meydanına çevrilmişdir. Böhran isə təkə "dənizdən sağ çıxmaq"la bağlı deyil. Hazırda öz vətənlərindən məcburi miqrasiyaya məruz qalan insanlara üz tutduqları ölkələrdə münasibət də birmənalı deyil. Onlar gəldikləri ölkələrdə əksər hallarda ayrı-seçkiliklə üzləşirlər, etnik, dini kimlik ön plana çıxarılır. Bu baxımdan müasir dövr miqrasiya prosesləri fərqli sivilizasiya daşıyıcılarının toqquşması, multikultural böhranla müşayiət olunur.

Yaşadığımız dövrdə miqrasiya proseslərinin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri də beynəlxalq münasibətlər sistemi, beynəlxalq hüquq və ümumilikdə ədalət böhranı ilə səbəb-nəticə asılılığı ilə əlaqədardır. Hazırkı kitabda göstərdiyi kimi mövcud beynəlxalq hüquq faktiki olaraq beynəlxalq münasibətlər sistemini idarə etmək iqtidarında deyil. Ayrı-ayrı dövlətlərin maraqlarına xidmət edən beynəlxalq hüquq bütün dünyada böhranlı regionların və ərazi münaqişələrinin sayının artmasına səbəb olur.

mişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, məhz mədəniyyət və dil bağlılığı üçüncü minillikdə belə keçmiş müstəmləkə ölkələrinin öz peyklərinin orbitində qalmasına imkan yaradır.

Britaniyanın rəhbərlik etdiyi Millətlər Birliyi, Fransanın lideri olduğu Frankofoniya Təşkilatı, İspaniyanın başında dayandığı İbero-Amerikan Dövlətləri Təşkilatı, Portuqaliyanın liderliyində Portuqal Dilli Ölkələrin Birliyi keçmiş asılılığın müasir forması kimi həm bir zərurət, həm də məqsədyönlü planın bir hissəsidir. Məhz bu mədəni faktor müasir miqrasiya proseslərinin ikinci mərhələsi üçün bünövrə rolunu oynamışdır. Müəlliflərin ikinci mərhələ kimi təsnif etdikləri bu dövr birinci dünya müharibəsinin başa çatmasından sonra XX əsrin sonlarına qədər olan periodu əhatə edir. Həmin dövrdə Avropanın işçi qüvvəsi kimi ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə dəvət edilən miqrantlar metropoliyə və müstəmləkə arasında mədəni bağlılığın qorunub saxlanılmasına və dolayısı ilə təsir imkanlarının qalmasına xidmət edirdilər.

Maraqlıdır ki, məhz bu mərhələdə Avropada "multikulturalizm" anlayışı dövrüyyəyə buraxıldı. Həmin dövrdə ucuz işçi qüvvəsinin Qərbin universal dəyərlərinə uyğunlaşdırılmasına hesablanmış Qərbsayağı multikulturalizm miqrantların öz milli, dini, mədəni dəyərlərini ümumiyyətlə nəzərə almırdı.